

Animal welfare, etológia és tartástechnológia

Animal welfare, ethology and housing systems

Volume 1

Issue 1

Gödöllő
2005

IDEGEN EREDETŰ ÁLLATTENYÉSZTÉSI KIFEJEZÉSEK MAGYARÍTÁSA

Wittmann Mihály

Sertés- és Kisállattenyésztési Tanszék
Szent István Egyetem
2103 Gödöllő, Páter K. u. 1.
Wittmann.Mihaly@mkk.szie.hu

Összefoglalás

A szerző *Jávorka* (2005): „Gondolatok egy újdonsült villanyújság címéről” c. cikkéhez hozzászólva elemzi néhány, a folyóiratunk témájával kapcsolatos szó magyarosításának lehetőségeit. Indokoltnak tartja, hogy a „welfare” kifejezés helyett ne a humán vonatkozású „jóllét”, hanem a tartós állapotot jelölő, régies formát, a „jóllét” szót használjuk a magyar szaknyelvben. Az „etológia” helyett, *Jávorkával* (2005) egyetértve, a „viselkedéstan” szóhasználatot tartja helyesnek az állattenyésztésben – amely magában foglalja az ösztönös és tanult viselkedést is –, mivel állatok esetén magatartásról nem beszélhetünk. A nemzetközi szóként használt „technológia” alatt a szerző egy papíron lévő anyagot ért, amely részletesen leírja a termékek előállításához szükséges feltételeket, a nyersanyagok előállításától, a késztermék minősítéséig, és további kezeléséig bezárva. A folyamatok szervezése, összehangolása a leírt technológia gyakorlati megvalósítását jelenti. Nem javasolja a szó törlését a magyar nyelvhasználatból, viszont óva int annak sztereotip használatától.

Abstract

„HUNGARIZATION” OF SOME FOREIGN EXPRESSIONS IN ANIMAL BREEDING

In professional language, many foreign loan-words are used widely, which can lead to emasculation of Hungarian language. The Hungarian title of this journal contains three loan-words as well. This article is a reply to a paper written by *Jávorka* (2005), titled “Thoughts about the title of a new electronic journal”. Author evaluates the possibilities of replacing the words “welfare”, “ethology” and “technology” by Hungarian equivalents. He offers Hungarian words instead of “welfare” and “ethology”. On his opinion, “technology”, as an international word, having a special meaning that is not really expressed by any Hungarian words, should not be wiped out from Hungarian language, but he warns Hungarian authors against the stereotype use of it.

1. Bevezetés

Dr. Jávorka Levente (2005), magát műkedvelő nyelvésznek valló kollégánk írásából kiderül, hogy remek nyelvérzéke van, fordulatosan, szépen fogalmaz, és árnyaltan kezeli a szakmai nyelvet, továbbá kitűnő érzéke van a nyelvörkődéshez. Mindezt sokan tudjuk róla, és becsüljük ezért. Levelében három kifejezésnek a honosítása, használata ügyében emel szót. Az egyik szó a *welfare*, a második az *etológia*, a harmadik a *technológia*. A levélcikket megkaptam bírálatra, de ezt úgy szeretném elvégezni, hogy közben én is elmondom véleményemet erről a három fogalomról.

2. A „welfare” szó használata

A *welfare* jelentése az angol-magyar szótárban: jólét és jóllét. Nyelvészkedés nélkül szeretném e két szó tartalmát értelmezni. A jólét két szóból áll: a jó és lét szavakból, amely ragozatlan, jelzős szókapcsolat. Értelme a magyar nyelvben a módossághoz, a gazdagsághoz, a tehetőséghez, a szűkölködéstől, gondoktól mentes mindennapi élethez kapcsolódik. Ilyen kifejezések az angol-magyar szótárban bőven szerepelnek, amelyekkel a jólét valamilyen formáját tükröztetjük: a *welfare* szó jelzője számos fogalomnak, pl. jóléti állam (*w. state*), jóléti tevékenység (*w. work*), védőnő, szociális munkás (*w. worker*), lakossági érdek (*w. of population*), szociális ház (*w. centre*) stb. Az 1909-es angol értelmező szótár szerint *welfare*= bármely állapotban lenni, jóban vagy rosszban, érvényesülni, jól lenni bármely tekintetben, az egészség jó érzése, sikeresség, boldogság, mentesség minden bajtól. A szó *wel* (*well*) tagja adja a pozitív töltést (jó körülmények, helyzet fizikai és lelki értelemben, boldogság, szerencse, testi egészség, egészséges ember). A szó *fair* része az állapotok vagylagosságával járul hozzá: jó vagy rossz állapot, egészség vagy betegség, de jelenti a jó ellátottságot étellel, kényelemmel és a testápolást is. Az előzőekből elég világosan kivehető, hogy a *welfare* szó angol értelmezése kifejezetten az emberről, az emberi állapotokról szól, azaz emberi és humán társadalmi jelentéstartalommal bír. Ez a későbbiekben átvitt értelmezésben megjelent az állattenyésztésben is. A magyar és idegen nyelvű szótárakban csak a jólét vagy jóléti kifejezésekkel találkozunk, a jóllétivel nem.

A jóllét két szóból áll: a jól és a lét szavakból. A jól itt nem jelzője a létnek, hanem határozószó, ami arra utal, hogy a lét jól meghatározott és tartós, hosszú időre szóló. Jól létezni –mondhatnám másként, ami tartós állapotot jelöl, ellentétben Jávorka Levente megítélésével. Ezért a jóllét szó nézetem szerint jobban kifejezi a *welfare* tartalmát, mint a jólét szavunk.

A *welfare*-nek szűkebb és tágabb értelmezése van, ezért a megközelítések nagyon változatosak. A *welfare* értelmezésére sokféle meghatározás történt. Pl. Hughes (1976) teljesen egészséges mentális és

fizikai állapot, amikor az állat harmóniában van környezetével. *Broom* (1986): a welfare az egyed azon állapota, hogy jól ki tud jönni környezetével. A szenvedés az egyik legjobb jelzője a welfare hiányának, ezért ez a mértékadó a megközelítésben (*Dawkins*, 1990). Mások csak a jó közérzetre redukálják (*Duncan és Petherick*, 1991), míg *Simonsen* (1996), a pozitív és negatív tapasztalatokra vonatkoztatja a welfare-t. *Duncan* (1993): az egészségből, a stresszmentességből és a fitnessből nem indokolt és nem elégséges következtetni a welfare-re. A welfare attól függ, amit az állat érez. *Tannenbaum* (1991) és *Fraser* (1995): a welfare egy állat számára életminőséget jelent, ami magában foglalja az egészséget, az örömet és a hosszú életet, aminek az egyes ember eltérő fontosságot tulajdonít.

Magam így értelmezem: olyan állapot, amelyben az állat fizikai és pszichológiai harmóniában van környezetével. A jóllét jele az egészség és a fajra jellemző viselkedés. Azt gondolom, hogy a jó közérzet kifejezés csak részben tükrözi a welfare értelmét. A welfare tartós jó közérzetet fejez ki, amit hosszú távon, az állat élete végéig szólóan kell értelmezni. Ilyenről nem nagyon beszélhetünk állataink esetében. A welfare értelmezésekor a hallgatónak példaként szoktam elmondani, hogy, ha valaki jól szerepel a vizsgán, jó közérzete lesz, boldogságot érez, de kis idő múlva, amint arra gondol, hogy két nap múlva újabb nehéz vizsgája lesz, jó kedve gyorsan elszáll, és stresszbe vált. A welfare esete itt nem áll fenn, mert a jó közérzetet egy soron következő stresszfaktor kioltja. Egy ideig magam is a jóllét fogalmát használtam az oktatásban és írásaimban, nem ismervén a jóllét szavunkat. Miután megismertem, átváltottam, mivel az állatvilághoz inkább kifejezőnek tartom (így jelöltem az Állattenyésztés 3. országos tankönyvben, 2000). A tartós jó közérzet lényegében kifejezi a welfare tartalmát, de írásban és beszédben hosszú, ezért stiláris okokból vegyesen használom e kifejezéseket.

A jóllét szavunkat a régi és mostani mindennapi szóhasználatunkban kifejezetten humán töltésűnek érzem és tartom, és elsősorban emberre vonatkoztatható. Utalnak ezekre az olyan kifejezések: jóléti társadalom, jóléti intézkedések, jól élünk, Népjóléti Minisztérium stb. Ezért a megkülönböztetés végett inkább a régies változatot, a jóllét elfogadását pártolom.

3. Az etológia szó magyar alternatívái

A második szó az etológia. A szó jelentése: állati viselkedést tanulmányozó tudományág, magatartáskutatás, illetve, társadalmi szinten a szokások szociológiai elemzése- írja az idegen szavak szótára.

Az állatvilágra nézve kizárólag a viselkedés szót használom, amin az állatok ösztönös és tanult viselkedését értem. A magatartást elsősorban az emberre vonatkoztatható fogalomnak érzem, mivel az

ember csak gyermekkorában viselkedik természetesen, felnőve egyre inkább tarja magát, igazodik a nevelés és a társadalmi szokások, az elvárások, a törvények régi és új világához. A szülő gyakran mondja a gyermeknek: rendesen, szépen viselkedj, már megint hogy viselkedsz, ami helyes fogalomhasználatnak számít ebben a korban. Később a viselkedés torzul, a tudatosság áthatja az emberi megnyilvánulásokat, és uralkodóvá válik a magatartás, a szükségből való viselkedés. Mindamelllett az emberben is nagyon sok viselkedésmintázat ösztönösen, tudatosság nélkül érvényesül. A természetben az állat viselkedése természetes, hatékony és energiatakarékos, az egyed és a faj fennmaradását szolgálja. Nincs luxus, felesleges viselkedés, legfeljebb nem ismerjük az okát. Mesterséges környezetben a viselkedés értelemszerűen megváltozik, de tudatossá nem válik.

Ami az etológia kifejezés magyarítását jelenti, el tudom fogadni a Jávorka Levente által ajánlott viselkedéstan formulát az állati viselkedéstudomány megnevezésére, mivel ezzel jobban elkülönülhetne a magatartás fogalmától. Nemzetközi szóhasználatban maradhatna az etológia, miután ez mindenki számára ugyanazt jelenti.

A harmadik honosításra szolgáló szavunk a technológia szó, amelyre Jávorka (2005) a mód, módszer kifejezés használatát javasolja. A technológia szó nagyon régi keletű, akár 200 éves is lehet, viszont az állattenyésztésbe való bejutása pontosan ismert. A biotechnológia szót a világon először Ereky Károly (1918) gépészmérnök és közgazdász (eredeti nevén Wittmann Károly) használta, aki állattenyésztéssel is foglalkozott (pl. 1912-ben Ő alapította a nagytétényi sertéshizlaldát). Javaslatát az 1918. október 13-án megjelent Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye (52. kötet, 41. szám, 337-339.) című szaklapban tette közzé. Azt írja a biotechnológiáról: „A hús-, zsír- és tejtermelés akkor fog a kor színvonalára emelkedni, ha olyan mértékben fogja alkalmazni a biokémiát, mint ahogyan pl. az elektrotechnikai nagyipar felhasználja az elméleti fizikának alaptételeit; s mivel általában a termelésben a természettudományok alkalmazását a technológia tanítja, a mezőgazdasági élelmiszertermelés tudományát biotechnológiának nevezhetjük az alábbi megfontolások alapján:

Ha valamely nyersanyagból fizikai szerszámokkal fogyasztási cikket készítünk, - pl. fából bútort – az ilyen és vele hasonló munkafolyamatokat rendszerbe foglalva a mechanikai technológia tanítja. Ha a nyersanyagot kémiai erőkkel dolgozzák át kész cikké, pl. a kátrányt indigóvá, ezeknek a munkafolyamatoknak a tárgyalása a kémiai technológia témakörébe tartozik, és végül, ha a nyersanyagból élő szervezetek segítségével termelünk fogyasztási cikket, - pl. a szénából tejet - ezek a munkafolyamatok tudományos rendszerességgel, a biotechnológiában gyűjthetők össze.”..... „Az élelmiszereket, akár növényi, akár állati eredetűek, mindenkor élő sejtek alkotják, amelyek szénhidrátokból, zsírokból, fehérjékből és anorganikus sókból állnak. Ha ezeknek a felsorolt

vegyületeknek nagy molekuláit széttördeljük, akkor kisebb molekulákat, úgynevezett építőköveket kapunk belőlük. A biokémia megállapította, hogy az egész élővilág összes sejtjei ezekből az építőkövekből vannak összerakva.” A búzaszemet szóról-szóra ugyanazok a fentebb felsorolt építőkövek alkotják, mint pl. a marhahúst. Kettőjük között csak az a különbség, hogy a marhahúsban más mennyiségben és más kémiai kötésben fordulnak elő ugyanazok az építőkövek, amelyek a búzalisztet is alkotják.

A biotechnológia fogalom a fenti értelmezésben régóta forgalomban van, és ma már más értelmezésben, de az egész világ használja. Ebből következően a technológia szó átment minden nemzet nyelvébe a szlávtól az angolszász és a latin nyelvekig. Meghonosodott a magyar nyelvben is, régóta használjuk. Minden szakterület valamilyen szóösszetételben, szókombinációban használja, és nemzetközileg is általánosan használt szakkifejezésnek számít a legtöbb szakterületen. Sajnálatos, hogy a mezőgazdaság széles gyakorlatában technológián általában gépesítést értenek (növény-betakarítási gépsor, takarmánykiosztás gépei, szőlőfeldolgozás gépei stb.), ami ugyan a részfolyamatok fontos tartozéka, de nem technológia. A hibás szóhasználat nagyon bevette magát a szakmai nyelvbe.

Az *Ereky*-féle felfogástól a mai szóhasználatunk eltér, miután a szakmák az elmúlt 100 évben tovább tagozódtak, specializálódtak, ezért sokszíniően alkalmazzák a szaknyelvben és a köznyelvben egyaránt (pl. állattartási technológiák, tejtermelés technológiája, takarmányozási technológia, sajtgyártási technológia stb.). Az idegen szavak szótára tömören így fogalmaz: valamely termék gyártási eljárásainak összessége. Az általános használat jól tükrözi a munkafolyamatok és munkaműveletek sokrétű, és logikai rendben való összerakottságát, amelyek egy termék teljes előállítási folyamatát írják le. A technológia az én értelmezésemben egy papíron lévő anyag, amely minden részletében leírja a termékek előállításához szükséges feltételeket, a nyersanyagok előállításától, a késztermék minősítéséig, és további kezeléséig bezárva. A folyamatok szervezése, összehangolása nem más, mint a leírt technológia gyakorlati megvalósítása.

Jávorka (2005) javaslata a technológia kifejezésnek a mód vagy módszer szóval való helyettesítésével nem fejezi ki ugyanazt, mint a technológia. A mód és a módszer egy termék-előállítási technológiában akár 100-féle is lehet, és mind különböző. A módszerek az egyes termék-előállítási szakaszokban nagyon speciálisak, függetlenek egymástól. A részelemekre érvényes valamilyen speciális módszer nézetem szerint leírható a módszer szavunkkal, de az egész folyamat a rendkívül összetett és hálózatos eljárások összekapcsolódásával már nem jellemezhető. Példa: milyen módszerrel választjuk el a borjút, a bárányt, a malacot stb. Ez egy termékpálya nagyon kis része, amire illik a szó. Viszont nem fedi a technológia kifejezés tartalmát.

A mód szavunk szélesebb körben használható, és a tevékenység nagyobb szakaszát jelölhetjük vele. Példa: a borjúnevelés módja, amelynek több szakasza van, és mindegyikre más módszer, feltételek vonatkoznak. Nem használnám erre a technológia kifejezést, mivel a borjúnevelés nem végcélja egyetlen hasznosítási módnak sem a marhánál (kivéve borjúhízalás). Más fajoknál hasonlóan értelmezem a mód szóval való jelölést.

Ha a termék a tej, akkor a tejtermelés technológiájába beleértjük a tejtermeléshez kapcsolódó összes részterületet, a borjúneveléstől az üszőnevelésig, a tehenészet kialakításáig és működtetéséig, valamint a fejés és tejkezelés megoldásáig, minden rész módszerével és munkaműveletével együtt.

A magam részéről gyakran használom a mód jelölést és a legritkábban a technológia kifejezést. Erre az is készlet, hogy a kutatómunkában ritkán foglalkozunk átfogó nagy ügyekkel, inkább a részletekkel. Az oktatásban viszont elengedhetetlen, hogy a termelési folyamat egészét összefüggéseiben mutassuk be, ahol minden termelési szakasznak külön célja és feltételei vannak. Ilyenkor, úgy gondolom, hogy a technológia kifejezés indokolt és megengedett. A nemzetközi szóhasználatban, idegen nyelven értelemszerűen gyakrabban kell használni, az adott nyelv szokásához igazodva.

4. Következtetés

Összefoglalva, *Jávorka* (2005) dolgozatában leírtakat szívesen olvastam, Őt magát nagyra becsülöm, de nem látom szükségesnek, hogy technológia szót, ami része a nemzetközi nyelvbázisnak, töröljük a nyelvhasználatból. Viszont ellenzem a kifejezés tartalmától eltérő és a szakmai nyelv elsivárosodásához vezető, sztereotip használatát, mint valamilyen generál szószót, ami minden ételhez jó.

5. Irodalomjegyzék

- Broom, D.M.* (1986): Indicators of poor welfare. *British Veterinary Journal*, 142: 524-526.
- Dawkins, M.S.* (1990): From an animal point of view: motivation, fitness and animal welfare. *Behavioural Brain Science*, 13: 129-138.
- Duncan, I.J.H.* (1993): Welfare is to do what animals feel. *J. of Agricultural and Environmental Ethics*. 6. (Suppl. 2.) 8-14.
- Duncan, I.J.H., Petherick, J.C.* (1991): The implications of cognitive processes for animal welfare. *J. of Animal Science*, 69: 5071-5022.
- Fraser, D.* (1995): Science, values and animal welfare. Exploring the inextricable connection. *Animal Welfare*, 4. 103-117.
- Hughes, B.O.* (1976): Behaviour as an index of welfare. *European Poultry Conference, Malta*, 1005-1018.
- Jávorka L.* (2005): Nyelvészeti gondolatok egy újdonsült villanyújság címéről. *Animal welfare, etológia és tartástechnológia*. 1.
- Simonsen, H.B.* (1996): Assessment of animal welfare by a holistic approach: behaviour, health and measured opinion. *Acta Agric. Scand. Sect. A. Anim. Sci. Suppl.* 27: 91-96.
- Tannenbaum,* (1991): Ethics and animal welfare. The inextricable connection. *J. of American Vet. Med. Association*, 198. 1360-1376.